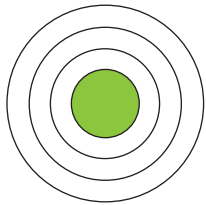

De rol van veilige gehechtheid

Karine Verschueren

Kleuters betreden de school niet als een onbeschreven blad. Ze brengen biologische eigenschappen mee en ook een ontwikkelings- en opvoedingsgeschiedenis, die zich vooral afspeelt in het gezin. Gezinservaringen geven richting aan het functioneren van kinderen op school: zij kunnen het kind weerbaarder maken voor allerhande moeilijkheden maar ook kwetsbaarder.

Kinderen hebben behoefte aan vaste verzorgers met wie ze een duurzame affectieve band kunnen opbouwen en bij wie ze terecht kunnen wanneer ze angstig, ziek of vermoeid zijn. Het hebben van zulke duurzame gehechtheid is even belangrijk voor de psychische ontwikkeling als eiwitten en vitamines zijn voor de lichame-

lijke ontwikkeling. Dat is de kern van de gehechtheidstheorie, die kinderpsychiater John Bowlby vijftig jaar geleden formuleerde.

Kinderen tonen op diverse wijzen dat zij gehecht zijn aan hun verzorger: zij zoeken nabijheid op wanneer ze angstig zijn, reageren ontstemd en huilen wanneer ze van hem/haar gescheiden worden of tonen blijdschap bij het weerzien. Dit actieve contactzoekende gedrag en de scheidingsreacties treden doorgaans op vanaf de tweede helft van het eerste levensjaar. Ook baby's hebben vaak al een voorkeur voor een bepaalde verzorger, maar met enige moeite kan iemand anders deze rol nog overnemen.

In uitzonderlijke omstandigheden, bijvoorbeeld wanneer een kind extreem verwaarloosd wordt of verblijft in weeshuizen met steeds wisselende opvoeders, kan hij geen gehechtheidrelatie opbouwen. De meeste kinderen hebben echter minstens één gehechtheid. Dat komt omdat de neiging van een kind om zich te hechten aan zijn opvoeders overlevingswaarde heeft en daardoor ingebakken zit in het genenpakket. De kans op overleven is immers het grootst wanneer het kind in tijden van gevaar of nood de bescherming van een volwassen soortgenoot zoekt.

Gehechtheidstypes

Problemen ten gevolge van het ontbreken van een gehechtheidrelatie komen veel minder voor dan problemen ten gevolge van verschillen in aard of kwaliteit van gevormde gehechtheidrelaties. Men maakt een algemeen onderscheid tussen veilige en onveilige of

• Dreamstime

Veilig gehechte kinderen gebruiken hun opvoeder als een veilige basis van waaruit ze hun omgeving verkennen

angstige gehechtheid. De diagnostiek van de gehechtheidskwaliteit van kinderen is een zaak van daarin gespecialiseerde gedragswetenschappers. We geven hier de typische kenmerken vereenvoudigd weer. Veilig gehechte kinderen vertonen een soepel evenwicht tussen het zoeken van hun gehechtheidfiguur in tijden van stress en het verkennen van de omgeving bij een gevoel van veiligheid. Ze gebruiken hun opvoeder als een veilige thuishaven en als een veilige basis van waaruit ze hun omgeving verkennen. De communicatie met hun opvoeder is open: er is ruimte en aandacht voor alle soorten emoties. De balans tussen gehechtheid en exploratie kan ook doorgeslagen zijn, hetzij naar de kant van het exploreren (vermijdende gehechtheid), dan wel naar de kant van het nabijheid zoeken (ambivalente of afwerende gehechtheid). De vermijdend gehechte kinderen komen vroeg zelfstandig over en doen weinig of geen beroep op de opvoeder tijdens stresssituaties. De groep ambivalent of afwerend gehechte kinderen klampt zich overmatig vast aan de opvoeder, maar haalt hier geen troost uit. Een derde onveilige categorie, gedesorganiseerde gehechtheid, werd later ontdekt en kenmerkt zich door het gebrek aan een coherente strategie om met stresssituaties om te gaan. Deze categorie wordt getypeerd als de meest onveilige en heeft de minst gunstige prognoses voor de verdere ontwikkeling.

Onveilige gehechtheid

Wanneer zulke grote variatie wordt vastgesteld in het type gehechtheid, rijst de vraag naar het waarom. Hoe komt het dat sommige kinderen er niet in slagen zich veilig te hechten aan hun opvoeders? Recent gedragsgenetisch onderzoek wijst uit dat erfelijke kindfactoren hierin slechts een kleine rol spelen (Out & Bakermans-Kranenburg, 2008). Wel kunnen bepaalde (combinaties van) stoornissen bij het kind (zoals autisme in combinatie met mentale retardatie) het risico op onveilige gehechtheid aan ouders verhogen. Maar onder 'normale' kinderen blijkt vooral de opvoedingsomgeving verantwoordelijk. Zo bevestigen studies dat een tekort aan sensitiviteit van ouders voor de signalen en behoeften van hun kind het risico op onveilige gehechtheid verhoogt. Het is dus belangrijk dat ouders door de ogen van hun kind (leren) kijken, diens signalen opmerken, juist interpreteren en er adequaat op inspelen. Interventies die specifiek met dit doel zijn ontwikkeld (bijvoorbeeld Video Interactie Feedback; Van IJzendoorn, 2008), blijken in staat om – in relatief korte tijd – de kwaliteit van de ouder-kindgehechtheid te verbeteren. Ook de wijze waarop ouders hun eigen gehechtheidverleden hebben verwerkt, de kwaliteit van hun partnerrelatie, ouderlijke stress of een depressie, blijkt het type gehechtheid dat

Leerkracht-kindrelaties zijn tijdelijk, maar kunnen wel van grote invloed zijn op het kind

kinderen ontwikkelen mee te kunnen voorspellen (Verschueren, 2008).

Dit betekent niet dat opvoeders als de grote schuldigen moeten worden aangewezen. De realiteit is veel complexer. Sommige kinderen maken het bepaalde ouders veel moeilijker om sensitief te reageren. Ook hebben dezelfde ouderlijke opvoedingskenmerken niet noodzakelijk hetzelfde effect op alle kinderen: sommige zijn hier gevoeliger voor dan andere (Van IJzendoorn, 2008). Kortom, steeds meer onderzoek wijst hierbij op het belang van het *samenspel* van factoren in kind, opvoeding en bredere omgeving (Out & Bakermans-Kranenburg, 2006). Ouders bieden vaak wel de beste ingang om een vicieuze spiraal van problematisch opvoedings- en kindgedrag te doorbreken.

Gedrag en welbevinden

Kinderen die onveilig gehecht zijn aan hun ouders lopen meer risico op problemen in hun latere ontwikkeling (Thompson, 2008). Ook in de basisschool zijn deze gevolgen merkbaar, in eerste instantie op het relationele en sociale vlak. Zo hebben onveilig gehechte kinderen meer problemen in relaties met leeftijdgenoten: zij worden vaker afgewezen door de groep en ervaren meer moeilijkheden in vriendschapsrelaties. De problemen kunnen zich ook uiten in de relatie met de leerkracht. Al uit de eerste studies blijkt dat als leerkrachten boos werden op kinderen, zij deze boosheid vrijwel uitsluitend

richtten op kinderen met een onveilig gehechtheidverleden. Sommige onveilig gehechte kinderen waren dan weer erg afhankelijk en onrijp in hun gedrag tegenover de leerkracht. Ook recent onderzoek bevestigt dat jonge kinderen die minder veilig gehecht zijn aan hun primaire verzorgers vaak minder warme en nabije relaties met hun leerkracht aangaan (Buyse, Verschueren & Doumen, in press). Daarnaast kan ook het taakgedrag in de klas eronder lijden.

Maar niet alle onveilig gehechte kinderen vertonen problemen. Er is dan ook geen sprake van determinisme, enkel van een verhoogde kwetsbaarheid. Omgekeerd zijn ook niet alle sociale of niet-sociale problemen op school te wijten aan een onveilige relatie met ouders: gelijkaardige problemen hebben meerdere oorzaken. Het in kaart brengen van verklaringen en het zoeken naar een juiste aanpak is dan ook geen zaak van leerkrachten alleen, maar moet in samenwerking met gedragsdeskundigen gebeuren.

De gevolgen van veilige of onveilige gehechtheid worden toegeschreven aan verschillende mechanismen. Allereerst aan de rol van verwachtingen die kinderen ontwikkelen van zichzelf en de sociale wereld. Zonder het zelf te beseffen, ontwikkelen kinderen in onveilige gehechtheidrelaties vaker een negatief zelfbeeld. Zij vinden zichzelf minder waardevol en hebben het gevoel weinig grip te hebben op hun omgeving. Ook anderen bekijken ze met meer argwaan: indien hun bedoelingen ambigue zijn, interpreteren ze deze vaker vijandig. Deze houding werkt vervolgens als een 'self-fulfilling prophecy': kinderen gaan zich onbewust gedragen naar hun negatieve verwachtingen en ze zo waarmaken.

Een andere verklaring betreft de wijze waarop kinderen met emoties en stress omgaan. Wanneer ouders open en sensitief omgaan met de negatieve emoties van hun kinderen, in plaats van bestraffend, vermijdend of bekritiserend, dan krijgen kinderen meer inzicht in emoties en leren zij die beter te reguleren (Thompson, 2008). Ook tonen kinderen in veilige relaties zich meer bereid zich te scharen achter de waarden en normen van hun ouders en aan die van de volwassen wereld. Ook die houding kan hun betere gedragsaanpassing mee verklaren. Ver-

der kunnen veilig gehechte kinderen, behoudens ingrijpende levensgebeurtenissen, ook op latere leeftijd op hun ouders blijven rekenen als bron van steun en troost. Hierdoor zijn zij beter opgewassen tegen de uitdagingen waar ze voor staan.

De leerkracht als veilige basis

Hoewel de directe impact van scholen en leerkrachten op de kwaliteit van ouder-kindrelaties doorgaans gering is, kunnen leerkrachten wel degelijk een verschil maken voor de ontwikkeling van kinderen die een veilige thuisbasis missen. Van belang is dat zij zich ervan bewust zijn dat je negatief gedrag van een kind niet altijd kunt begrijpen vanuit een stoornis of een gebrek aan regels in de thuisomgeving. Een kind kan zich ook negatief of uitdagend gedragen ten gevolge van een diepgewortelde negatieve beleving van zichzelf of onzekerheid over de beschikbaarheid van anderen. Wanneer leerkrachten zich hiervan bewust zijn, zijn zij beter gewaard om weerstand te bieden aan de negatieve spiraal waarin het kind hen (ongewild) dreigt mee te trekken. Recent onderzoek toont dat als onveilig gehechte kinderen erin slagen een nabije en open relatie met hun leerkracht te ontwikkelen die hen blijkt te beschermen tegen negatieve ontwikkelingsuitkomsten. Zo hebben onveilig gehechte kinderen meer kans om zich agressief te gedragen in de klas, maar niet wanneer de relatie met de leerkracht hen veiligheid biedt (Buyse et al., in press).

In tegenstelling tot ouder-kindgehechtheid, zijn leerkracht-kindrelaties tijdelijk. De overgang naar een andere leerkracht brengt nieuwe kansen, maar ook risico's met zich mee en moet, vooral voor kwetsbare kinderen, met de nodige zorg gebeuren.

Het recente gehechtheidsonderzoek ondersteunt het geloof in de plasticiteit van de kinderlijke ontwikkeling: de biologische en erfelijke bagage van kinderen, de kwaliteit van de gehechtheid aan ouders in de baby- en peuterjaren, maar ook de latere relatie met ouders en de relationele ervaringen met anderen, zoals leerkrachten, geven vorm aan de ontwikkelingspaden die zij bewandelen. En dat stemt hoopvol. 🌟

Literatuur

- Buyse, E., Verschueren, K., & Doumen, S. (in press). 'Preschoolers' attachment to mother and risk for adjustment problems in kindergarten: Can teachers make a difference?' In: *Social Development*.
- Out, D. & Bakermans-Kranenburg, M. (2006). 'Genen en omgeving bij gehechtheid. Relevantie van gedragsgenetica voor de pedagogiek'. In: *Pedagogiek*, 26, pp. 210-230.
- Thompson, R. (2008). 'Early attachment and later development. Familiar questions, new answers'. In: J. Cassidy & P. R. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (pp. 348-365). New York/London: The Guilford Press.
- Van IJendoorn, M. (2008). *Opvoeden over de grens. Gehechtheid, trauma en veerkracht*. Amsterdam: Boom.
- Verschueren, K. (2008). 'Relaties van kinderen thuis en op school: benaderd vanuit de gehechtheidstheorie.' In: *Denken en weten over de wereld. Lessen voor de XXI-ste eeuw*. Editie 2007/2008, pp. 85-104. Leuven: Universitaire Pers.